

Oíche Fhéile Shan Seáin

Pádraig Ó Héalaí

Ba chuid de thuiscint ár sinsear é go raibh an bhliain roinnte ina dhá leath, mar atá, leath an gheimhridh agus leath an tsamhraidh. B'fhéile mór acu tús gach roinne acu seo (Samhain agus Bealtaine) agus b'fhéilte móra acu freisin laistigh de gach ceann den dá roinn seo, tús shéasúr an earraigh (Lá 'le Bríde) agus tús shéasúr an fhómhair (Lá Lúnasa). D'eascair an leagan amach seo ar fhéilte na bliana as an saol tréadach, an stíl bheatha bunaithe ar thalmhaíocht a chleacht siad. Ach bhí aird acu freisin ar fhéilte a thug aitheantas do thimthriall reanna neimhe agus go sonrach do ghrianstad an gheimhridh agus do ghrianstad an tsamhraidh, féilte a raibh ceiliúradh mór orthu in a lán cultúr.

I bhfad na haimsire, le teacht chun cinn na Críostaíochta i ndúichí éagsúla, chuaigh tionchar an chreidimh sin i bhfeidhm a bheag nó a mhór ar cheiliúradh fhéilte na bliana. Ba chúnamh mór leis an tionchar sin a bhrostú, polasaí stuama na heaglaise Críostaí sna luathaoiseanna i leith láithreacha deabhóide agus féilte págánacha. Tá éirim an pholasaí sin curtha in iúl go beacht i litir ón bPápa Greagóir Mór in 601 AD a thugann treoir don mhisinéir Aibhistín sa Bhreatain conas déileáil le sean-chleachtais phágánacha sa dúiche sin.¹ Molann sé gan na teampaill a scrios ach iad a bheannú agus ionaid adhartha Críostaí a dhéanamh díobh, ionas gurbh fhusa don phobal leanacht ag tarraingt orthu mar láithreacha deabhóide. Luann sé freisin cleachtadh a bheith ag daoine ar dheasghnátha creidimh a cheangal le laethanta áirithe, agus molann sé leas a bhaint as na laethanta céanna sin chun féilte Críostaí a cheiliúradh. Fiú nuair ba nós ainmhithe a íobairt chun na seandéithe, molann sé leanúint le marú na n-ainmhithe, ní mar íobairt, áfach, ach chun féasta a chur ar fáil don phobal.

Ní ábhar iontais ar bith, dá réir sin, go bhfuil toise tréan Críostaí nasctha leis an gceiliúradh traidisiúnta ar fhéile ghrianstad an tsamhraidh sa tír seo, sa mhéid gur mar fhéile Shan Seáin, is é sin, Naomh Eoin Baiste, a ainmnítear é, agus gur lean cleachtais é a raibh paidreacha agus beannachtaí i gceist leo. Bhí 25 Nollaig luaite mar dháta breithe Chríost ón triú haois agus ag áireamh siar naoi mí ón dáta sin, socraíodh ar 25 Márta mar dháta ghiniúint Chríost agus féile Theachtaireacht an Aingil. Ó tharla é ráite i soiscéal Lúcais (1:36), go raibh Eoin sé mhí i mbroinn Eiliosaibeit an uair sin, bhí sé beartaithe sa chúigiú haois ar dháta c. trí mhí chun cinn uaidh sin, 24 Meitheamh, mar dháta breithe Eoin.

Is léir go bhfuil 25 Nollaig agus 24 Meitheamh

buailte ar dhátaí ghrianstadanna an gheimhridh (20-23 Nollaig) agus an tsamhraidh (20-22 Meitheamh). Go deimhin sular leasaíodh an féilire in 1582, ba é 25 Nollaig dáta ghrianstad an gheimhridh.² I bhfianaise na samhla a thug Críost de féin mar sholas an tsaoil (Eoin 8:12 'Is mise solas an tsaoil'; Eoin 9:5), is maith a fheileann dáta a shaolaithe a lua le grianstad an gheimhridh, tráth a dtosaíonn breis solais ag teacht sa lá. Arís, i bhfianaise ráiteas Eoin Baiste nach foláir dó féin laghdú agus do Chríost méadú (Eoin 3:30), d'fhéadfaí a mhaíomh gur maith a d'fheil grianstad an tsamhraidh, tráth a dtosaíonn laghdú ag teacht ar sholas an lae, dá dháta breithe siúd.

Ach cibé slí a socraíodh ar an dáta, is cinnte go bhfuil, tinte chnámh, gné lárnach de cheiliúradh an ghrianstad, go mór chun tosaigh freisin i gceiliúradh fhéile Shan Seáin. Ó tharla nach bhfuil aon fhianaise údarásach a nascann Eoin Baiste le tine — is féidir glacadh leis gur iarsma den seancheiliúradh ar an ngrianstad atá i gceist le lasadh tinte Oíche na Féile Eoin. Tá an tuairim curtha chun cinn go lastaí an tine mar thacaíocht shearmanastúil don ghrian agus í ag lagú léi ón oíche sin amach, ach ar ndóigh, tuigimid freisin ónár dtaithí féin, go lastar tinte ar ócáidí a mbaineann ríméad agus bua leo. Ar aon chaoi, tá nós na dtinte cnámh ag dul i léig sa tír seo ón dara leath den 19ú haois, ach tá sé fós beo beathaíoch in áiteanna abhus agus in go leor áiteanna eile ar fud na hEorpa.

Sa seansaol, bheadh ábhar na tine á chruinniú go dícheallach tamaillín roimh ré, agus le dul faoi na gréine bhailíodh óg is aosta, fir agus mná ar an láthair agus sólaistí bia agus dí ag cuid acu, b'fhéidir, le roinnt ar a chéile. Níorbh annamh go mbíodh beartaithe ar dhuine faoi leith chun an tine a lasadh agus ba mhinic paidreacha á rá thart uirthi ag tús na

1 Bede, *A History of the English Church and People*, Penguin, eág. 1968, lgh. 86-87.

2 A. Murray, 'Medieval Christmas,' 1986, *History Today*, 36 (1986), 31-39.

hoíche: 'Naoi n-uaire a thiocfadh muid timpeall ar a' tine agus muid a' rádh páidreachaí, Ár nAthair Atá ar Neamh, 7rl.'³ Thosaíodh an spórt agus an scléip ina dhiaidh sin — ceol, damhsa agus amhráin mar aon le cleasaíocht agus cúirtéireacht.

Ba í an tine féin fócas an cheiliúrtha agus léiríonn cleachtais a bhain léi gur tuigeadh go raibh buanna sláinte, torthúlachta agus áidh á leanúint, ionas go ndéanadh aon bhaint nó teagmháil léi leas an duine maidir leis na maítheasaí sin. Dá réir sin, creideadh mar shampla, go n-éascódh léimt thar an tine breith linbh nó gur leigheas ar aimride é. Is siombal iad cnámha ar dheireadh na beatha, agus is toisc go gcuirtí cnámha ainmhithe a bhásaigh de bharr galair sa tine, a thugtar fiú go dtí an lá atá inniu ann, tinte cnámh ar na tinte seo. Chaití sa tine freisin rudaí a measadh go leanfadh mí-ádh iad, leithéidí giobail éadaigh othair nó nithe a úsáideadh chun asarlaíochta. Sa tslí sin, go siombalach, chuathas i muinín an chumais scriosta atá ag tine chun fáil réidh le mí-ádh, ach ar an taobh dearfach ansin, luadh cumhacht bhisúil leis an tine mar dhéantaí í a thabhairt i dteagmháil le barraí, le hainmhithe agus leis an teach chun an rath a chinntiú. Scaiptí spré uaithi nó luaithreach ar gharrantaí a mbeadh barraí ag fás iontu:

Fadó nuair a lastaí 'n teine, chaithtí cnámha innti agus thugtaí turas tímpeall uirre. I mbailteachaí annseo, chaithidís splannc ó'n teineins chuile gharraidhe a' gabhail leob. Fós tugann chuile dhuine dhá mbíonn ag a' teine splannc abhaile leis, agus caitheann sé sa teine ag a' mbaile í.⁴

Léiríonn Máirtín Ó Direáin ina dhán *Cuing an Ghnáis* an tseandacht mhór agus an dáileadh fairsing a bhaineann leis an ngné seo de cheiliúradh Oíche Shan Seáin nuair a dhíríonn sé aird ar chosúlacht iompar Árannaigh Oíche Shan Seáin agus iompar fhear ón India ar a chomhfhéile thall:

Lóchrann Chonamara, tine chnámh Oíche Fhéile Shan Seáin, Tigh Peacocke, an Teach Dóite, a d'eagraigh Cumann Forbartha Chois Fharraige i bpáirt le Fíbin agus Coiste Pobail na Fairche [Pic. Seán Ó Mainnín]

*An fear a chaith splanc ón tine chnámh
Isteach i ngarraí an dorais
Níorbh eol dó athair an ghnính a rinne;
Ach chomhlíon se cuing ghnáis,
A rinne aon chine amháin
De chlann an fhóid anall
Ón Ind go dtí an Sruthán.⁵*

I gcuntas spéisiúil ó Chill Tartan tuairiscítear slí eile le rath na tine a scaipeadh Oíche Shan Seáin:

Bhailíodh muid roinnt mhaith dena biogúnaibh [giolcaigh fhada] agus den luachair díocáin [coigeal na mban sí] agus dhéanadh muid punanacha móra dhóib agus lasadh muid na punanacha sin agus ritheadh muid timpeall an tí leob leis an sonas a chur ar an tigh. An Sop Seáin a ghlaodh muid air sin. Rachadh muid isteach sna garranta ansin agus an Sop Seáin ar lasadh againn agus bhuileadh muid buille den tsop ar na fataí agus ar an gcoirce agus ar na barrana ar fad. Ritheadh muid ansin i ndiaidh na mbeithigh is na mbó is chroitheadh muid an Sop Seáin orthub. Bhíodh siad ag déanamh amach go mbíodh an sonas i ndiaidh na hoibre sin.⁶

Tá cuid mhór den spleodar a bhaineadh tráth le ceiliúradh Oíche Shan Seáin sa taobh seo tíre, léirithe sa chuntas seo ó Leitir Mealláin in 1935:

Lá mór le sult a's le greann a's le caitheamh aimsire do ghasúir óga é Lá Fhéile San Seán, ach ní gasúir

3 Máirtín Ó Cadhain, 'Cnuasach ó Chois Fhairrge', Béaloidas 5 (1935), 226; a mháthair an faisnéiseoir.

4 Máirtín Ó Cadhain, 'Cnuasach ó Chois Fhairrge', Béaloidas 5 (1935), 226; a mháthair an faisnéiseoir.

5 M. Ó Direáin, *Crainn is Cairde, Baile Átha Cliath* 1970, 46.

6 CBÉ 434:132-3. Pádraig Ó Flannagáin ó Shéamas Ó Riagáin (84 bl), *Tóin Raithní, Cill Tartan*.

óga uilig a chuireas suim i sult an lae sin ach daoine fásta chomh maith. Is dóighthe gur sean-ghnás é atá ag daoine le achar fada, teinte cnámh a's bratachaí a bheith i n-airde aca Oidhche Fhéile San Seán. Nuair a theagas an lá ar chuma ar bith, is álainn an radharc a bhíos le feiceál ag duine thart ins na ceanntair bhochta. Ar gach cnocán ard aeurach feicfe tú cleith na sheasamh a's bratach ar a bharr. In aice leis an mbratach bíonn teine mhór mhóna nó sgrathacha a's cnámhannaí i n-a lár. Mar a mbeadh na cnámhannaí innte níorbh fhéidir teine chnámha a bhlaidheach uirri chor ar bith.

Go deimhin is ar na gasúir a bhíos an cúram a's an innidhe nuair a bhíos a' lá ag teannadh leó, a's is iad nach ndéanfa an faillighe gan slam sean-chnámhannaí a bheith bailighthe suas aca le haghaidh a' lae. Ní baoghal go ndéanfa siad dearmad gan braon ola mhór a's teara a bheith aca le cur ar liathróideachaí ceirteach le bheith dhá lasadh a's dhá gcaitheamh suas san aeur. Go deimhin, is breágh an radharc iad nuair a bhíos a' tráthnóna deireannach ann. Nuair a bhíos na liathróideachaí ceirteach sin smeartha aca le ola mhór a's le teara, a's nuair a caithtear suas lasta iad bíonn sult aca orra, is iad ag tuitim anuas lasta a's smáilogaí teine a' tuitim astú. Níl ardán ná cnocán ar fuð Chonamara nach

bhfeicfe tú teine chnámh tráthnóna Fhéile San Seán. Feicfe tú na liathróideachaí lasta sin dhá gcaitheamh suas san aeur, a's iad a' tuitim anuas arís, dhá gcaitheamh suas arís a's lasógaí dearga ag imtheacht soir a's siar uatha.

Nuair a bhíos a' deireannas ann tugann na gasúir leó sluasad de'n teine chnámh, a's téigheann siad thart ar na garrdhanta arbhair a's fataí, a's caitheann siad splannc nó sméuróid bheag sa chuile gharrrdha aca i riocht a's nach féidir leis na daoine maithe tada a mhilleadh faoi na fataí ná faoi'n arbhar. Ar deireadh nuair a bhíos deireadh le sult an lae, baineann siad a' bratach anuas, a's tugann sluasad de'n teine chnámh abhaile a' beannú an tí a's a' cuir an ádha air.⁷

Is cinnte gurbh ócáid mhór pobail í ceiliúradh Oíche Shan Seáin ar lean spraoi agus tairbhe í san am atá caite. Ach oiread le gnéithe eile dár n-oidhreacht, is fiú eilimintí fóna den cheiliúradh seo a aithint, agus féachaint le hiad a chur chun cinn i slí a d'fheilfeadh do shaol agus do phobal na linne seo. Céim inmholta sa treo sin ba ea an ceiliúradh a d'eagraigh Cumann Forbartha Chois Fharraige i gcomhar le Coiste Pobail na Fairche agus le cúnamh ó Ghaillimh 2020, ag an Teach Dóite, Oíche Shan Seáin i mbliana. ■

7 Béaloideas 4 (1933), 454: Peadar Ó Direáin, Leitir Mealláin, an scríobhaí.

Adhlacóirí Mhic an Iomaire

Seirbhís Iomlán Sochraide

Pádraig (091) 572974 / (091) 551127

Fón Póca (087) 9213795

Joseph (087) 9173279